

RASMUS KRETH: *Pilestræde under pres. De berlingske blade 1933-45.* Berlingske Tidende A/S, Kbh. 1999, 478 sider incl. 60 illustrationer og 74 sider bilag, materialelister og registre. Anerkendt som PhD-afhandling ved Syddansk Universitet.

Fraset historikeren (og DR-direktøren) L. Bindsløv Frederiksen »Presen under besættelsen« (Institut for presseforskning og samtidshistorie 1960) er dette den mest indgående behandling af den legale presses holdning til Nazi-Tyskland. For at belyse, »hvordan pressen selv stillede sig, når dens frihed blev indskrænket«, har Kreth »undersøgt, hvordan Det berlingske Hus i praksis forholdt sig til dette spørgsmål i tiden 1933-45« ud fra tanken, at »kun de øvrige dagblades adfærd kan sætte karakteristikken i relief«. Kreth har valgt en snes situationer med konkrete indgreb, hvor »avisernes nyhedsformidling og ledere sættes ind i den aktuelle sammenhæng. Hertil hører navnlig en konkret analyse af, hvilken form indgrebene fik, og hvordan redaktionerne tolkede de hensyn, der blev anført«. Anden forklaring giver Kreth ikke af sit kilde- og metodevalg (i modsætning til Bindsløv, se denne s. 512-517).

Der er tale om et alvorligt arbejde præget af stor flid og omhu, og man vil med rette hæfte sig ved andre øjensynlige kvaliteter. Uden at forfalde til umoden og ahistorisk dømmesyg, og også uden vaklen og logren for sin opdragsgiver – Berlingske Tidende – drager Kreth klare og typisk ret så barske konklusioner m.h.t. bladhusets, hovedstadspressens og de politiske myndigheders villighed til at efterkomme de tyske ønsker. Både før og efter krigen bøjede hovedstadsbladene sig i forskellig, men generelt tiltagende grad for en systematisk pression fra tyskerne selv og fra vor egen regering. Berlingske Tidende var med hele vejen.

Bogen skildrer udmærket, hvordan P. Munch helt fra 1933 med held manede alle de store blade til forsigtighed og ubalance i både nyheder og kommentarer om det nye Tyskland, dets genoprustning, menneske- retskrænkelser og angrebsplaner mod nabolande. Den stigende ensretning blev først almindeligt kendt, da Social-Demokraten omtalte det i 1938 efter Münchenforliget. Kujoneringen foregik ellers lydløst gennem P. Munchs fortrolige redaktørmøder samt henvendelser fra de tyske myndigheder via Udenrigsministeriets Pressebureau (UP), der af hensyn til grænsespørgsmålet, handelsinteresser og landets neutralitet fik dæmpet både overskrifter og kommentarer. Kreth viser, at Berlingske svingede stærkere end andre blade ved at bringe Blædels anti-nazistiske artikler og samtidig tyskvenligt nyhedsstof.

Under besættelsen søgte en strøm af forskrifter og advarsler, ind-

prentet gennem en kollegial selvkontrol – senere med censur og direkte indgriben – at undertrykke og forvride folks ønsker om klar besked. Ledet af Karl Eskelund forblev UP pressestyringens hovedkanal, principielt svarende til vor fortsatte halvillusoriske suverænitet og neutralitet. 1940-43 gav de partipolitiske redaktørforeninger en hånd med i håndhævelsen af forskrifterne gennem et kollegialt »Pressenævn«, skønt tyskerne stillede stigende krav og også et par gange greb mere direkte ind. Ordningen kunne dog ikke engang bare forsinke vendingen af den danske opinion gennem sommerhalvåret 1943. Fra 29. august virkede grovere propagandadiktater og voldelige overgreb til at fratage de legale aviser både ansvar og autoritet (der overgik til BBC og illegale blade), hvorved bladene nåede at omstille sig til de nye korrekte meninger. Med den lykkelige udgang, at kun de tre deciderede LS- og naziorganer blev stillet for retten bagefter. Rigtig ny er denne spændende historie dog ikke. Det meste og det vigtigste står i Bindsløvs grundige og ligevægtige bog. Kreth uddyber klart og fast analysen af stoffet i de berlingske blade, men sammenligningerne holder sig stort set til de af Bindsløv udvalgte nyheds- og debatmner med de tilhørende referater og citater. Disse skal principielt dække hele den danske dagspresse (dengang omfattende 11 landsaviser og 125 lokale provinsblade) og er derfor lovlig summariske som slutningsgrundlag, hvad Bindsløv selv beklager. Men Kreth bygger sit billede af den samlede presse og relieftegningen på det, skønt det samler sig om de sager, der blev taget op af tyskerne, UP og det danske pressenævn, så billedet godt kan have været noget anderledes på andre stofområder, blade og tidspunkter.

Analysen udelukker altså ikke bare næsten hele provinspressen (som dengang tegnede sig for 55% af det samlede oplag) og den holder sig reelt til 5-8 store landsdækkende blade, hvad der jo giver vurderingen af Berlingskes linje en vis begrænsning. Kreth kender ikke til den kvantitative indholdsanalyser systematiske udvalgsprocedurer og måleteknikker for stof- og emnekategorier, placeringer og ordvalg, der netop er beregnet på den slags analyser. Det betyder, at arbejdet kun i ret begrænset grad udbygger billedet i Bindsløvs solide værk.

Mere selvstændig vægt har bogen m.h.t. pressens adfærd og vilkår i 30'erne, hvor han bl.a. med udbytte har studeret de tyske myndigheders udspil og vurderinger. Det er forståeligt, at de lokale provinsblades udenrigsstof heller ikke her er dækket ind. Men der er desværre en anden alvorlig indvending mod fremstillingen – at forfatteren savner elementært kendskab til relevante sider af pressehistorien. Svend Thorsens grundbog »Den danske Dagspresse« I-II (1947-51) er hverken nævnt eller benyttet, skønt den faktisk giver god basal orientering om

redaktionernes arbejdsgang og opbygning – ikke mindst om udenrigsstoffets vilkår og traditioner i dansk presse ved samme tid. Thorsens bog har også en litteraturliste om dansk presse frem til og med 2.verdenskrig (forfattet af Chr.Bang, bd.II s. 331-345), som Kreth altså heller ikke kender. Det samme gælder også den endnu mere omfattende bog af Bodil Elvius og Kai Fald »Litteratur om dansk presse 1951-1969« (Århus 1973).

En række mangler i Kreths bog og hans generelle perspektivering kunne være undgået ved at bruge de nævnte faglige bibliografier. Navnet Franz von Jessen presser sig på for dem, der kender den tids presse. En mere generel svaghed i afhandlingen er, at læseren (og forfatteren) helt må savne det historiske perspektiv i statsmagtens gradvise indtrængen i pressens behandling af udenlandsk stof, som er omtalt nogenlunde grundigt i Thorsens bog. Den begyndte med telegramcensur, midlertidige straffelovstillæg og henstillinger på møder til værn om neutraliteten fra 1914, og dette system blev snart forankret i Udenrigsministeriets Pressebureau og administreret af fhv. journalister. Det blev aldrig helt nedbygget, og det genopstod fra 1930 i forbindelse med den aktive handelspolitik i krise- og afspærringsårene, hvor pressefolk udviklede samarbejde og solidaritet med Danmarks interesser og udsendinge.

Påfaldende er i denne sammenhæng bogens ultrakorte omtale af »Kontorchef Eskelund«, der kom til at stå for genindførelsen af telegramcensur m.v. i 1939 og styrede kontrollen gennem Udenrigsministeriets Pressebureau 1940-1943/45. Indtil 1938 havde han i en snes år været politisk medarbejder ved Politiken, tilsidst også formand for journalisterne i København, i Danmark og i den frie vestlige Verden: FIEJ havde i 1938 under ham hejst pressefrihedens fane og nægtet at optage journalister fra diktaturstaterne. Både af sig selv og kolleger betragtedes han som den frie presses værn mod diktaturet – som han fremfor alt ville fratage muligheden for at udvælge enkelte blade til straf eller belønning.

Men synet på pressefriheden var mere sammensat, end det blev officielt efter krigen. Den moderne »sensationspresse« henregnedes af mange til »vor tids polyper«, et ondt og uansvarligt element. 30erne genlød af krav om foranstaltninger, der kunne øge pressens ansvarlighed og kvalitet, båret frem ikke mindst af K.K. Steincke, der som justitsminister 1935-39 faktisk under hæftig debat med pressens folk fik strammet retsreglerne omkring trykkefriheden mærkbart med den nye presseansvarslov af 1938 og med straffelovstillægget af 1939. Begge ændringer havde forbindelse med storpolitikken og fik betydning under krigen, men intet af dette nævnes hos Kreth, der tydeligt savner

blik for journalistikprofessionens ideologi og arbejdsform. Der er tale om en mangelfuld inddragelse af emnets kontekst.

Bogens faglige fortjenester indskrænker sig da reelt til den redaktionelle linje i Berlingske Tidende og Aftenavisen. Det ses klarere end før, at linjen var sær og ujævn, hvilket her forklares med divergerende bladpolitiske og ideologisk/storpolitiske synsmåder i bestyrelse og redaktion. Berlinkorrespondenten udnyttede fra 1933 det dynamiske naziregimes nyhedsværdi »positivt« – men tøjledes så af den skeptiske udenrigsredaktør Erik Møller, og fra 1935 endnu mere af dennes efterfølger Nic. Blædel, hvis lysende advarsler mod Hitlertyskland et par år gjorde Berlingske ilde lidt og dårligt betjent i Berlin, tidvis ramt af annonceboycot. Men Blædel fik snart modstandere i den redaktion, som efter bitter *inflight* trinvis fremstod i det ledelsesmæssigt ejendommeligt komplicerede bladhus.

I 1937 havde en gruppe omkring Sv.Aa. Lund vundet overhånd, og i hvert fald fra appeasementpolitikens sejr i 1938 vendte den sig mod Blædels artikler, som ophidsede tyskerne. Sammen med Statsradiofonisens ledelse og Stauning-Munch-regeringen standsede de hans virksomhed, hvilket så småt bidrog til at landet halvvejs var placeret i den tyske lejr ved krigsudbruddet 1939. Kreths førnævnte forklaring er troværdig – men næppe helt tilstrækkelig: Vi ved stadig ikke hvorvidt, hvordan og hvorfor brydningen mellem driftsøkonomiske hensyn, ideologi og storpolitisk profeti spillede ind på bladenes redaktion og personalepolitik – blandet med traditionsgiven loyalitet mod den siddende regering (en faktor som Kreth helt overser).

I bogen berettes, at Berlingske efter 9. April stod på en mere Scavensianisk og tyskorienteret kurs og et strammere presseregimente end de andre hovedstadsblade – på linje med Lunds aktive rolle i skabelsen af Den dansk-tyske Forening. Igen må man dog sige, at Kreths forestilling om chefredaktørens magt over tendenser i den løbende stofbehandling – ud over lederspalten m.v. – kan forekomme overdreven. Den relative tyskvenlighed kan måske nok spores ved flere af sammenligningerne ud fra Bindsløvs referater. Men andre, som Kreth ikke nævner, peger i anden retning – nemlig den relativt kølige omtale af tankerne om den dansk-tyske mønt- og toldunion. Man kan godt hævde, at det var her, den egentlige frontlinje løb i efteråret 1940, hvor Berlingske nu også tydeligt sluttede op om den nye samlingsregering.

Epokegørende fund foreligger hverken m.h.t. kursens egenart eller dens årsager. Det samme gælder de sidste krigsår, da også Berlingskes kurs gradvist blev mere neutral, efterhånden umærkeligt vestvendt, så at bladhuset ved befrielsen kunne fremstå med en fornyet dansk-national

profil (artikuleret af den genansatte Franz von Jessen!). Kreths fremstilling bifalder reelt den tyske presseattaches karakteristik af bladhusets nu ubestridte leder Sv.Aa. Lund som en politisk »opportunist«, idet han satte virksomhedens overlevelse, dens oplagstal og regnskabsresultater øverst. Dommen falder uden forargelse, med påpegning af tilsvarende holdninger hos flere af Lunds kolleger og i hans bestyrelse.

Lidt tættere kunne man nok været gået på personsammensætningen i bestyrelsen, direktionen og chefredaktionen. Det havde nok også været rimeligt at overveje læserkredsens sammensætning nærmere – ud fra hypoteser om publikums reaktioner på den ufrie dagspresse. Påfaldende var det jo dels, at hovedstadspressens provinsoplag blev ramt af stor tilbagegang – og at de små hovedstadsblade klarede sig relativt bedre end de store. Uden at tillægge det afgørende betydning må man nok påpege, at afhandlingen ikke nogetsteds søger at perspektivere hændelsesforløbet ud fra iagttagelser af markedet – endsige politologiens og medieforskningens indsigter.

Kreths faste og hæderlige indsats i det store stof gør ham ære som en ung og klarttænkende forsker. Desværre må man tilføje, at hans bog bekræfter betydningen af, at projekter i denne størrelsesorden bedst udføres i et aktivt forskningsmiljø og under kyndig vejledning.

Niels Thomsen